

ISPARTA

REHBERLİK VE ARAŞTIRMA MERKEZİ

ÖZEL GEREKSİNİMLİ BİREYLERİN EBEVEYİNLERİNİN PSİKOLOJİK SAĞLAMLIK DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ

ISPARTA 2024

ISPARTA REHBERLİK VE ARAŞTIRMA MERKEZİ

Özel Eğitim Hizmetleri Bölümü

Baki ÇETİN

Kurum Müdürü

Süleyman KURNAZ

Müdür Yardımcısı

Mevlüt GİRGIN

Özel Eğitim Hizmetleri Bölüm Başkanı

Özel Eğitim Hizmetleri Bölümü

Abdullah DEMİR

Abdurrahman ORUÇ

Adem AZBAY

Aysun ÖZTÜRK KAYA

Güngör AVCI

Nazlı ERGÜN

Ufuk BAHADUR

Ümran ERDOĐDU

Zeynep DOĞAN

ÖZEL GEREKSİNİMLİ BİREYLERİN EBEVEYNLERİNİN PSİKOLOJİK SAĞLAMLIK DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ

GİRİŞ

Özel eğitime ihtiyaç duyan birey kavramı ile ilgili alanyazında birçok farklı tanım yapılmıştır. Pek çok farklı tanımları yapılan özel eğitime ihtiyacı olan birey kavramı aslında bireysel farklılıklardan hareketle ele alınması gereken bir kavramdır (Cavkaytar, 2021). Bu anlamda bireysel farklılık tüm çocukların, fiziksel özellikleri ve öğrenme becerileri açısından birbirlerinden farklılaşması olarak nitelendirilebilir (Heward, 2014,s.7). Bu farklılık normal eğitimlerine devam eden çocuklar için görece çok fazla değildir fakat özel eğitim ihtiyacı olan çocuklarda farklılık oranı norma göre çok daha fazladır. Bu bağlamda özel eğitime ihtiyaç duyan çocuklar fiziksel özellikleri ve/veya öğrenme özellikleri açısından bireyselleştirilmiş bir özel eğitim programı ve ilgili özel eğitim hizmetlerine ihtiyaç duyacak kadar normdan farklılaşmaktadır. Diğer taraftan özel eğitime ihtiyaç duyan birey kavramı genel bir kavram olup bu kavramın içine öğrenme güçlüğü yaşayan bireyler, fiziksel yetersizliği olan bireyler, davranışsal ve duygusal sorunları olan bireyler ve üstün yetenekli bireyler dahil olmaktadır (Heward,2014).

Milli Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği'ne göre özel eğitim ihtiyacı olan birey, bireysel ve gelişim özellikleri ile eğitim yeterlilikleri açısından akranlarından anlamlı düzeyde farklılık gösteren birey olarak tanımlanmıştır. Özel eğitim hizmetleri ise bireysel ve gelişim özellikleri ile eğitim yeterlilikleri açısından akranlarından anlamlı düzeyde farklılık gösteren bireylerin eğitim ve sosyal ihtiyaçlarını karşılamak üzere geliştirilmiş eğitim programları ve özel olarak yetiştirilmiş personel vasıtasıyla verilen eğitimin uygun ortamlarda sürdürülmesi olarak ifade edilmiştir (Ö.E.H. Yönetmeliği, 2018). Çakıroğlu (2019) ise özel eğitime ihtiyaç duyan bireyleri duygusal veya öğrenme problemleri nedeniyle ek desteğe ihtiyaç duyan bireyler olarak tanımlamıştır.

Özel eğitim hizmetlerine ihtiyaç duyan bireylere sunulan eğitim hizmetleri onların yetersizlik türlerine göre sunulmaktadır. Özel gereksinimli bireyler genellikle şu kategorilerde ele alınabilir (Karabulut,2018,s.16):

- Zihinsel yetersizlik
- Otizm spektrum bozukluğu
- Dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu

- Dil ve konuşma bozukluğu
- Sinir Sistemi Zedelenmesi İle Oluşan Yetersizlik
- Bedensel/Ortopedik Yetersizlik
- Görme Yetersizliği
- İşitme Yetersizliği
- Özel Öğrenme Güçlüğü
- Süreğen hastalık
- Sosyal uyum güçlüğü
- Duygusal uyum güçlüğü
- Birden fazla alanda yetersizlik
- Üstün veya özel yetenek

Atlı (2020)' ye göre özel eğitim hizmetlerinin temel amacı özel eğitim gereksinimli bireylerin gelişimini çok yönlü destekleyerek onların bağımsız bir yaşam sürebilmesine, çevreye uyum sağlayabilmesine ve yeteneklerini en üst düzeyde sergileyebilmesine olanak sağlamaktır. Özel eğitim hizmetleri bireylerin akademik ve sosyal becerilerini destekleyerek onların olumlu bir benlik imajı geliştirmesine katkı sağlar. Özel eğitim gerektiren bireylere sunulan eğitim hizmetlerinde en temel ilkelerden birisi özel eğitim hizmetlerinin en az kısıtlayıcı ortamda gerçekleştirilmesidir.

Diğer yandan özel eğitim süreci içinde yaşanan zorlanma, kişisel ve çevresel unsurların olumsuz etkileşimi neticesinde meydana gelen inkar ve özel eğitim hizmetlerinin organize edilmesine dönük isteksizlik gibi aşamalar gerek özel gereksinimli bireyleri gerekse ailelerini olumsuz etkileyebilmektedir. Bu noktada kişinin iyi oluşu ve psikolojik sağlamlık olarak nitelendirilebilecek kabul ve baş etme kapasitesi zorlanmaktadır. Bu nedenle özel eğitim hizmeti alan bireylerin ailelerinde meydana gelen bu değişim sürecini incelemek ve psikolojik sağlamlık düzeylerine yönelik öngörude bulunabilmek önemli hale gelmektedir. Bu motivasyonla hazırlanan mevcut araştırmada özel gereksinimli öğrencilerin ebeveynlerinin psikolojik sağlamlık düzeylerinin çeşitli değişkenlere göre incelenmesi amaçlanmıştır.

YÖNTEM

Araştırma Modeli ve Çalışma Grubu

Betimsel tarama yöntemi kullanılan bu araştırmanın çalışma grubunu 2022-2023 Eğitim Öğretim yılında Isparta Rehberlik ve Araştırma Merkezi'ne bireysel başvuru yapan, özel gereksinimli bireye sahip aileler oluşturmaktadır. Çalışma grubunun belirlenmesinde kolay ulaşılabirlik ve ailelerin gönüllülüğü göz önünde bulundurulmuştur. Araştırma grubunu, özel gereksinimli bireye sahip ailelere mensup olan 550 kişi oluşturmaktadır.

Veri Toplama Araçları

Verilerin toplanmasında Kısa Psikolojik Sağlamlık Ölçeği ve Isparta RAM Özel Eğitim Hizmetleri Bölümü tarafından geliştirilen Kişisel Bilgi Formu kullanılmıştır. Kişisel Bilgi Formu 6 maddeden oluşan, ailelerin özel gereksinimli bireye yönelik yaklaşımı, aile içi iletişim kalitesi ve destek durumu, özel gereksinim türü ile özel gereksinimli bireyin karşılaştığı çevresel zorluklara yönelik hazırlanmış bir yapıdadır. Kısa Psikolojik Sağlamlık Ölçeği ise Doğan (2015) tarafından Türk kültürüne uyarlanmış “hiç uygun değil” (1) ile “tamamen uygun” (5) arasında değişen, likert tarzında 5 maddeden oluşan kendini değerlendirme ölçeğidir. Ölçek varyansın %55'ini açıklayan tek faktörlü bir yapıda olup, güvenilirliğine ilişkin Cronbach Alfa katsayısı .83 olarak tespit edilmiştir (Doğan, 2015).

Verilerin Analizi

Verilerin analizinde SPSS 22 paket programı kullanılmış olup, katılımcıların psikolojik sağlamlık sonuçları ortalama ve standart sapma değerleri ile ifade edilmiştir. İstatistiksel işlemlerden önce puanların normalliği kontrol edilmiş, normal bir dağılım sergilendiği tespit edildikten sonra parametrik teknikler olan t testi ve Tek Yönlü Varyans Analizi kullanılmıştır. ($p < .05$ anlamlı olarak kabul edilmiştir).

BULGULAR VE YORUM

Araştırmada özel gereksinimli bireye sahip ailelerin psikolojik sağlamlık sonuçları ve farklı değişkenlere bağlı olarak psikolojik sağlamlığın farklılık gösterip göstermediği incelenmiştir. Söz konusu değişkenler; ailede başka özel gereksinimli birey bulunma durumu, kişilerin özel gereksinim türü, ailelerin sosyo-ekonomik düzeyi, aile içi iletişim, aile içinde birbirini destekleme durumu ile özel gereksinim türüne bağlı olarak yaşanan çevresel ve toplumsal zorluklar şeklinde yapılandırılmıştır.

1. Özel Gereksinimli Bireye Sahip Ailelerin Psikolojik Sağlamlık Puanları

Özel gereksinimli bireye sahip ailelerin psikolojik sağlamlık puanlarına ilişkin sonuçlar Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1

Katılımcıların Psikolojik Sağlamlık Puanları

	N	Ortalama	Standart Sapma	Değerlendirme
Psikolojik Sağlamlık	550	20,08	4,08	Maksimum 30 Puan Alınabilir.

Tablo 1’de görüldüğü üzere araştırma grubunun psikolojik sağlamlık ortalaması 20,08 olarak tespit edilmiş olup, ortalamanın üstünde bir sonuca ulaşıldığı görülmektedir. Ölçekten elde edilebilecek en yüksek puan 30 olduğu için 15 puan aralığı ortalamayı işaret etmektedir. Bu sonuç, özel gereksinimli bireye sahip ailelerin ortalamanın üstünde bir psikolojik sağlamlık düzeyine sahip olduğunu göstermektedir. Bu durum katılımcıların, çeşitli koruyucu faktörleri kullanarak zorluklar karşısında baş etme becerisi kazandığını gösterebilir.

2. Ailede Başka Özel Gereksinimli Bireyin Bulunup Bulunmaması Durumuna Göre Psikolojik Sağlamlık

Özel gereksinimli bireylere sahip ailelerin psikolojik sağlamlığı, ailede başka bir özel gereksinimli bireyin varlığına bağlı olarak farklılık göstermekte midir? sorusuna ilişkin sonuçlar Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2***Ailede Başka Özel Gereksinimli Bireyin Varlığı İle Psikolojik Sağlık İlişkisi***

	Ailede başka özel gereksinimli birey var mı?	N	Ortalama	Standart Sapma	t	p
Psikolojik Sağlık	Evet	111	19,72	3,46	-1,023	,307
	Hayır	439	20,17	4,22		

Tablo 2’de görüldüğü üzere psikolojik sağlık, ailede başka özel gereksinimli bireyin var olmasına göre anlamlı farklılık göstermemektedir. Ancak ortalamalara dikkat edildiğinde ailede ikinci bir özel gereksinimli bireyin varlığı, psikolojik sağlık puanlarını düşürmektedir. Bu durum ailenin özel gereksinimli bireyin ihtiyaçlarına yönelik çabasının artmasının meydana getirdiği bir zorlanma durumu olarak değerlendirilebilir.

3. Sahip Olunan Özel Gereksinim Türüne Göre Psikolojik Sağlık

Çalışma grubunu oluşturan ailelerin psikolojik sağlamlığı, ailedeki özel gereksinimli bireyin yetersizlik türüne göre farklılık göstermekte midir? sorusuna ilişkin sonuçlar Tablo 3’te verilmiştir.

Tablo 3***Özel Gereksinim Türü ile Psikolojik Sağlık İlişkisi***

	Özel Gereksinim Türü	N	Ortalama	Standart Sapma	p	FARK
Psikolojik Sağlık	Zihinsel	96	18,78	3,98	,005*	Bedensel>Zihinsel Dil-Konuşma> Zihinsel İşitme> Zihinsel Özel öğrenme>Zihinsel Diğer>Zihinsel Dil-Konuşma> Otizm
	Bedensel	42	21,07	4,38		
	Dil-Konuşma	102	20,85	5,03		
	İşitme	39	20,46	4,66		
	Özel Öğrenme	54	20,61	2,97		
	Otizm	69	19,52	4,25		
	Diğer	148	20,08	3,14		

Diğer: DEHB, Süreğen Hastalık, Birden Fazla Tanısı Olan

Tablo 3’te görüldüğü üzere psikolojik sağlık, özel gereksinim türüne göre anlamlı farklılık göstermektedir. Bu fark bedensel, dil-konuşma, işitme yetersizliği, özel öğrenme güçlüğü ve diğer (DEHB, süreğen hastalık) rahatsızlıklar lehine gerçekleşmiştir. Diğer bir deyişle zihinsel yetersizlik tanısına sahip bireylerin ebeveynlerinin psikolojik sağlık düzeyleri, diğer tanı gruplarına kıyasla daha düşüktür. Ayrıca dil-konuşma rahatsızlığı bulunan bireylerin ailelerinin psikolojik sağlık

düzei otistik bireye sahip ailelerin psikolojik sağlamlık düzeyinden daha yüksektir. Ortalamalara dikkat edildiğinde de en düşük ortalamann zihinsel yetersizlik ve otizm tanısı bulunan bireylerin ailelerinde bulunduğu görölmektedir. Özel gereksinim türleri bağlamında oluşan bu farklılığın, bireyin tanısı doğrultusunda farklılaşan ilgi ve bakım durumuyla ilgili olduğu düşünölmektedir.

4. Katılımcıların Sosyo-Ekonomik Durumuna Göre Psikolojik Sağlamlık

Çalışma grubunu oluşturan ailelerin psikolojik sağlamlığı, sahip oldukları sosyo-ekonomik düzeeye göre farklılık göstermekte midir? sorusuna ilişkin sonuçlar Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4

Sosyo-Ekonomik Düzey İle Psikolojik Sağlamlık İlişkisi

	Sosyo-Ekonomik Düzey	N	Ortalama	Standart Sapma	p	FARK
Psikolojik Sağlamlık	Düşük	181	18,46	4,00	,000*	Yüksek>Düşük Yüksek>Orta
	Orta	351	20,82	3,90		
	Yüksek	18	21,83	3,32		

Tablo 4'te göröldüğü üzere özel gereksinimli ailelerinin psikolojik sağlamlığı, algıladıkları sosyo-ekonomik düzeylerine göre anlamlı farklılık göstermektedir. Bu fark sosyo-ekonomik durumunu yüksek algılayanlar ile orta ve düşük algılayanlar arasındadır. Ortalamalara dikkat edildiğinde sosyo-ekonomik seviyenin artmasıyla psikolojik sağlamlık puanları da artmaktadır.

5. Özel Gereksinimli Bireyin İhtiyaçlarının Karşılanmasında Aile Bireylerinin Birbirini Destekleme Durumuna Göre Psikolojik Sağlamlık

Çalışma grubunu oluşturan ailelerin psikolojik sağlamlığı, özel gereksinimli bireyin ihtiyaçlarının karşılanmasında aile üyelerinin birbirini destekleme durumuna göre farklılık göstermekte midir? sorusuna ilişkin sonuçlar Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5

Aile Üyelerinin Birbirini Destekleme Durumu İle Psikolojik Sağlamlık İlişkisi

	Aile üyelerinden, bireyin bakımıyla ilgili yeterli desteği alıyor musunuz?	N	Ortalama	Standart Sapma	t	p
Psikolojik Sağlamlık	Evet	318	20,68	3,89	4,130	,000*
	Hayır	232	19,25	4,18		

Tablo 5'te görüldüğü üzere özel gereksinimli bireyin bakımıyla ilgili diğer aile üyelerinden destek alan ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeyleri, yardım/destek almadığını ifade eden ebeveynlere kıyasla daha yüksektir. İki grup arasında oluşan anlamlı farklılığın temelinde, aile üyelerinin yardımlaşmasının ve birbirine destek olmasının hem işleri kolaylaştırması hem de aile içindeki bağları güçlendirmesi durumunun bulunduğu düşünülmektedir.

6. Özel Gereksinimli Bireyin Yaşadığı Çevresel ve Toplumsal Zorluklara Göre Psikolojik Sağlamlık

Çalışma grubunu oluşturan ailelerin psikolojik sağlamlığı, özel gereksinimli bireyin karşılaştığı toplumsal ya da çevresel zorluklara göre farklılık göstermekte midir? sorusuna ilişkin sonuçlar Tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo 6

Özel Gereksinime Bağlı Olarak Karşılaşılan Zorluklar İle Psikolojik Sağlamlık İlişkisi

	Özel gereksinimli yakınınızın karşılaştığı çevresel ve toplumsal zorluklar nelerdir?	N	Ortalama	Standart Sapma	p	FARK
Psikolojik Sağlamlık	Acıma	27	18,55	4,16	,017*	Hiçbiri >Acıma Hiçbiri >Birden Fazla
	Dışlama	39	19,38	2,65		
	Alay etme	27	19,88	4,49		
	Hiçbir zorluk yaşamıyorum	247	20,68	4,24		
	Birden fazla zorluk yaşıyorum	210	19,72	3,95		

Tablo 6'da görüldüğü üzere ebeveynlerin psikolojik sağlamlığı, özel gereksinimli bireyin karşılaştığı toplumsal ve çevresel zorluklara göre anlamlı farklılaşmaktadır. Bu farklılık hiçbir zorluk yaşamadığını ifade edenler lehine gerçekleşmektedir. Diğer bir deyişle hiçbir sıkıntı yaşamadığını ifade edenlerin ailelerinin psikolojik sağlamlığı, acıma tepkisiyle karşılaşan ve birden fazla zorlukla karşılaşan bireylerin ailelerinden daha yüksektir. Bu durum engelleyici ya da yıkıcı çevresel tepkilerin kişiler üzerindeki olumsuz etkisini göstermesi açısından önemlidir.

7. Aile İçi İletişim Kalitesine Göre Psikolojik Sağlık

Çalışma grubunu oluşturan ailelerin psikolojik sağlığı, aile içinde kurdukları iletişimin kalitesine göre farklılık göstermekte midir? sorusuna ilişkin sonuçlar Tablo 7’de sunulmuştur.

Tablo 7

Aile İçi İletişim Kalitesi İle Psikolojik Sağlık İlişkisi

	Aile içi iletişim kalitenizi nasıl derecelendirirsiniz?	N	Ortalama	Standart Sapma	p	FARK
Psikolojik Sağlık	Çok Kötü	21	18,57	3,78	,000*	Çok İyi >İyi
	Kötü	69	18,86	4,11		Çok İyi >Çok Kötü
	Orta	168	19,33	4,35		Çok İyi >Orta
	İyi	153	20,82	3,47		İyi >Çok Kötü
	Çok İyi	139	21,00	4,04		İyi >Orta

Tablo 7’de görüldüğü üzere özel gereksinimli bireyin ailesinin psikolojik sağlık düzeyi, aile içindeki iletişimin kalitesine göre anlamlı farklılaşmaktadır. Bu fark, aile içi iletişimini çok iyi ve iyi olarak derecelendirenler lehinedir. Ortalamalara dikkat edildiğinde aile içi iletişimin olumlu yönde ilerlemesi, psikolojik sağlığın gelişimine katkı sunmaktadır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Kurumumuz tarafından yapılan araştırma neticesinde, özel gereksinimli bireye sahip ailelerinin psikolojik sağlamlığını etkileyen farklı değişkenler incelenmiştir. Ulaşılan sonuçlar doğrultusunda;

- ✓ Öncelikle özel gereksinimli birey kavramının toplumumuza iyi anlatılması ve bu konuda farkındalık artırıcı faaliyetlerin yürütülmesi gerekmektedir.
- ✓ Özel gereksinimli bireye sahip ailelerin özel eğitim sürecine etkin katılımı zorunludur. Bu kapsamda haklarını bilen ve takip eden yaklaşımın yanında, sorumluluklarını da yerine getiren bir yaklaşım tarzı gereklidir. Bu konuda velilerin gerek RAM, gerek okullar ve gerekse diğer kurumlar (Aile, Çalışma ve Sosyal Güvenlik İl Müdürlüğü, Sağlık İl Müdürlüğü, Hastaneler gibi) tarafından bilgilendirilmesi sürecin gelişimi açısından faydalı olacaktır.
- ✓ Okullardan RAM'lara yapılan yönlendirmelerle ilgili okul idarelerine müşavirlik hizmeti verilmeli; özel eğitime ihtiyacı olan öğrencilerin tespiti ve takibiyle ilgili sınıf öğretmenleri bilgilendirilmelidir. Bunun yanında eğitsel değerlendirme isteği öncesindeki süreçte, reddedici ya da çocuğun durumunu kabullenemeyen velilerimize destek vermek önemlidir.
- ✓ Okullarda kurulması gereken BEP Geliştirme Birimi ile BEP hazırlama, uygulama ve değerlendirme süreçleri konusunda tüm öğretmenlerimize hizmet içi eğitimler düzenlenmeli, özel eğitim hizmetlerinin işlevsel olarak devamlılığı konusunda sürekli işbirliği yapılmalıdır. Okulda sunulan özel eğitim hizmetlerinin içeriği ve ailelerin bu sürece katılımı konusunda velilerimizin okullar tarafından bilgilendirilmesi önemli görülmektedir.
- ✓ Okul öncesi ve ilköğretim kademesinden itibaren farklılıkların değerli olduğu algısından hareketle tüm öğrencilere, özel gereksinimli bireylere saygı, hoşgörü ve koşulsuz kabul konularında bilgi verilmesi ve bu bilgilerin tutum haline dönüştürülebilmesi için etkinlikler yapılması faydalı olacaktır.
- ✓ Tüm kurum ve kuruluşların fiziksel alt yapılarını engel durumlarını gözetecek yapılandırması veya yenilemesi gerekmektedir. Bununla birlikte belediyelerin herhangi şikâyet beklemeksizin yol ya da sosyal donatı alanlarıyla ilgili iyileştirmeleri yapması önemli görülmektedir.
- ✓ Toplumun tüm paydaşları olarak insanların özel gereksinimli bireylere yaklaşımla ilgili kendilerini değerlendirmesi ve denetlemesi gerekliliktir. Olumsuz iletişim örüntülerinin kullanımı ve saygı sınırını aşan yaklaşımlar sergilenmesi, özel gereksinimli kişiyi ve ailesini olumsuz etkilemektedir.

KAYNAKÇA

- Cavkaytar, A. (2021). Özel eğitimde temel kavramlar. F. Odabaşı, (Ed), *Özel eğitim ve eğitim teknolojisi: Kuramdan uygulamaya* (3.baskı), (s.1-17) içinde. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Doğan, T. (2015). Kısa Psikolojik Sağlık Ölçeği'nin Türkçe uyarlaması: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *The Journal of Happiness & Well-Being*, 3(1), 93-102.
- Heward, W. L. (2014). *Exceptional children: An introduction to special education* (10. Baskı). Pearson Education Limited.
- Çakıroğlu, O. (2019). Özel eğitimde temel kavramlar. V. Aksoy, (Ed.), *Özel eğitim* (3.baskı), (s.2-18) içinde. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- MEB, Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği. (7 Temmuz 2018 Cumartesi). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/07/20180707-8.htm> adresinden erişim 05.01.2023 tarihide erişim sağlanmıştır.
- Atlı, A. (2020, Haziran, 27-29). *Erken çocukluk döneminde bütünleştirme uygulamalarında öğretmen yeterliliği* [Sözlü sunum]. 5. Ulusal Disiplinlerarası Erken Çocuklukta Müdahale Kongresi. Çevrimiçi (online) Kongre.
- Karabulut, A. (2018). Özel Eğitimde temel kavramlar. O. Çakıroğlu (Ed.) *Özel eğitim I*. s.(4-22) içinde. Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi.